

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי הרוח
החוג לבלשנות

מעמד תחבירי וחלוקה לחלקי דיבר ביפאנית מודרנית:
בין תחביר ומורפולוגיה
עבודה סמינריונית

אל: צוג'יטה קיוגי, ^{tuzita} 辻田 ^{kyouzi} 協二.

יהודה רונן, ^{ronen} ロネン ^{yahuda} ヤフダ.

מספר סטודנט: 066372749.

ירושלים, חורף 8-2007

אבסטרקט

הצגת תמונה כללית של היחס בין מעמדים תחביריים וחלקי-דיבר בשפה היפאנית, בשימוש בכלים של האסכולה הסטרוקטוראלית. אנסה לתאר את המערכת באופן מינימאליסטי, הרואה את השווה במקומות שגם הדקדוק היפאני המסורתי וגם הדקדוק המערבי רואים את השונה, בנסיון לתאר את הקיים באופן חסכוני ככל האפשר. כתוצאה מזה, תישלל ההצדקה של כמה וכמה מושגים עבור התיאור של התחביר של השפה היפאנית, ביניהם ההבחנה בין 'פועל' ובין 'תואר'. והמושג 'קופולה'.

0. הקדמה

0.1. מוטיבציה: הטייה טרמינולוגית

קיימות שתי גישות להסתכלות על מערכת טרמינולוגית: האחת אומרת 'לא משנה איך תקרא לזה, העיקר שתהיה קונסיסטנטי' והשנייה נותנת חשיבות לבחירת השם של המושג. אני תומך בגישה השנייה, ולו בגלל ההטייה שהשם יכול לגרום למי שמשתמש בו: לדוגמה, הצורה שנקראת 'simple present / present simple' באנגלית מודרנית (sings) לא מוגבלת ל-'הווה', ל-'כאן ועכשיו', והמונח מטעה¹, גם אם מי שמשתמש בו מודע למה שהוא מסמן.

מאחורי המערכת הזו עומד נסיון להסתכל הסתכלות מינימליסטית על השפה; נסיון לתאר במינימום הגדרות שונות את המערכת הלשונית באופן מיטבי. אני מקווה שהנסיון הזה יביא להבנה טובה יותר, ולו במקצת, של השפה היפאנית ויראה את האסתטיקה שבמבנה שלה.

למורפולוגיה, כשהיא עומדת לבדה במנותק מהתחביר, אין ערך רב בתיאור של לשון, שהרי היא מתארת את צד המסמן בלבד, בהתעלם מצד המסומן. התחביר הוא שנותן את הערך המבני של צורה מורפולוגית.

אופן התיאור שמוצע כאן מבוסס על הסתכלות תחבירית ולא על הסתכלות מורפולוגית.

0.2. על-טקסטמטיות

אחת התובנות הפוריות ביותר של הבלשנות הסטרוקטוראלית היא ההבחנה בטקסטמות שונות בניתוח הבלשני. ההכרה בקיומן של תת-מערכות, שלכל אחת מהן יש מערכת פנימית משלה, הכרחית לניתוח בלשני מעמיק. התובנה הזאת נובעת ישירות מהיות הניגוד בין הסימנים הלשוניים השונים הבסיס לערכם המבני: בהנתן

מערכת טרמינולוגית (וטרמינולוגיה היא תמיד מערכת) משקפת תפיסה מסוימת של המציאות, ולעולם היא לא 'תמימה': תמיד עומד מאחוריה משהו. חלק ממה שאני מתכוון לעשות בעבודה הזאת הוא להגדיר מערכת טרמינולוגית (בנוגע לתחום הרלוונטי; כמובן שאין לי כוונה לכסות את כל תחומי הדקדוק) שלדעתי היא עדיפה על זו שמשמשת בחלק מההתייחסויות אל השפה היפאנית.

¹ שם ראוי יותר, בעניין המסויים הזה, יהיה aorist.

בשני החלקים הראשונים (§1 ו-§2) אציג רקע שאליו אתייחס בחלק המרכזי של העבודה, השלישי (§3), שבנוי משלושה חלקים (הפוזיציות השונות: מסיימת, אדנומינאלית, אדוורביאלית). החלק הרביעי הוא חלק מסכם, שמנסה לתת מבט כללי על המבנה של התחביר היפאני (עבור שלושת הפוזיציות המרכזיות שסקרו) ועל היחס בינו לבין חלקי דיבר. המסקנה המרכזית תהיה שבמסגרת המעמד המסיים והאדנומינאלי עיקר ההבחנה בין חלקי-הדיבר (מלבד קבוצה קטנה) היא בעיקרה מורפולוגית, ולא תחבירית. כלומר, עיקר ההבדל הוא בבחירת המורפימות הנוטות (FM, Functional Morpheme, כפי שנתייחס אליהן בהמשך, לפי הטרמינולוגיה של סן-ז'אק [5]), ולא בהתנהגות התחבירית. החלוקה העיקרית שתישאר, בראיה כוללת, תהיה בין יחידות שיכולות לשמש כנושא ובין יחידות שאינן יכולות.

זו לא עבודת-קורפוס. עם זאת, אני מביא דוגמאות מקורפוס; לא כהוכחה לטענות, אלא רק כהדגמה. עיקר הדוגמאות הן מטקסטים שקראנו בכיתה, ומד־Tanaka Corpus [8]. האחרונות מסומנות ב־ [田中].

1. טרמינולוגיה יפאנית

1.1. חלקי-דיבר

בנוסף על הטענה שאופן-ההצגה ההודו-אירופי-צנטרי של השפה היפאנית לוקה, אני גם טוען — כמו שאראה בהמשך — שהחלוקה שהדקדוק

סימן לשוני, נוכל לתאר אותו רק בהתייחסות אל המקום היחסי שלו במערכת, אל האופוזיציה שלו ביחס לסימנים אחרים; את זה נוכל לעשות בגבולות של טקסטמה נתונה, ולא בהסתכלות על כלל ה'שפה'. שהרי היא לא בנויה מקשה אחת.

עם זאת, יש מקבעים תקפים שאפשר לקבוע על שפה באופן כללי, בלי להגביל את המקבע לטקסטמה מסויימת. גם אם נכיר בכך שהשפה לא מהווה מקשה מבנית אחת, הרי שתת-המערכות שמתקיימות בה לא נפרדות לחלוטין, ויש תכונות מאגדות שמשותפות לכולן. כצפוי, התכונות האלה כלליות באופיין.

ההתנהגות של הפוזיציות התחביריות שאדון בהן כאן היא תכונה כללית של השפה היפאנית, תכונה 'על-טקסטמטית'.

0.3. היקף ומבנה העבודה

אני לא מתיימר לחדש ולומר דברים שלא נאמרו לפני. מה שאני כן מתכוון לעשות זה לנסות לתאר באופן נקי וברור את הקווים הכלליים של המערכת של השפה היפאנית בנוגע ליחסים שבין מעמדים תחביריים וחלקי-דיבר, בהתבסס על דברים שנכתבו ועל רעיונות שלי².

הסקירה כאן היא במבט-ציפור בלבד, בלי להכנס לפרטי-פרטים. למרות המרכזיות של הנושא בתחביר היפאני, השתדלתי לתחום את ההיקף של הנאמר כאן לתחום מסויים, כאשר אני מתמקד בעיקר במעמד ה'מסיים' (החופף, פחות או יותר, למונח 'פרדיקטיבי'. ר' §3.1.5) ובמעמד האדנומינאלי, וכן בזה האדוורביאלי.

² חלק גדול מהדברים שאני מציג הם דברים שעלו בשיעורי-יפאנית עם קיוגי צוג'יטה בחוג לבלשנות של האוניברסיטה העברית בשנים 2005-2007.

כך אומר ^{tokieda motoki} 時枝 誠記. הנקודה הזאת חשובה להמשך (§4.3), שם אני טוען שאין טעם, מבחינה תחבירית, להבחין בין 'תואר' ו-'פועל' בשפה היפאנית.

1.2. צורות הנטיה של 用言 ^{yougen}

באופן מסורתי מחלקים את הצורות של הנטיה בחלוקה הבאה: ^{rentaikai} 連体形, ^{syuusikei} 終止形, ^{ren'youkei} 連用形, ^{mizenkei} 未然形, ^{meireikei} 命令形, ^{kateikei} 仮定形.

חשוב לציין שזו חלוקה מורפולוגית, ולא תחבירית (והתחביר, כאמור, הוא מענייננו כאן), וחלק מהצורות צריכות השלמה שתתחבר אליהן).

2. המבנה הכללי של

יחידות בשפה היפאנית

בספרו Structural Analysis of Modern Japanese, סן-ז'אק [5] דן בסוגיות יסוד בשפה היפאנית: הוא לא מנסה לתת תיאור מקיף של כל התכונות בשפה, אלא להניח את הבסיס לתיאור המבנה של השפה. הוא עוסק ביונקטורה, עצמאות ואוטונומיות של יחידות, בשאלת המבע המינימאלי, במבנה הבסיסי של יחידות בשפה, ו (בפרק האחרון) בסוציולינגוויסטיקה של היפאנית.

את המבנה הבסיסי של יחידות בשפה היפאנית הוא מתאר בנוסחה המינימאלית 'LM+FM' (קרי: Lexical Morpheme + Functional Morpheme). כלומר, הוא נותן דגם כללי, תבנית כללית, למבנה של חלק גדול מהיחידות בשפה היפאנית: חלק נושא-משמעות (LM) וחלק שעושה אקטואליזציה לקומפלקס LM+FM כולו בתוך הקונטקסט. ניתוח שהוא מביא לדוגמה:

המסורתי עושה היא לא מושלמת, ומתבססת יותר מדי על מורפולוגיה. אראה, לדוגמה, שזה חסכוני להחשיב את ^{meisi} 名詞 'שם-עצם' דווקא כ- ^{yougen} 用言 'מילה נוטה' (עם הומונים לא נוטה. ר' §4.2).

מלבד החלוקה המסורתית ל- ^{ziritugo} 自立語 ('מילים עצמאיות' מבחינת היונקטורה, הערך הלקסיקאלי שלהן והתלות הדקדוקית) ול- ^{huzokugo} 付属語 ('מילים לא עצמאיות'). יחידות שתלויות באחרות, גרממטיות), הדקדוק המסורתי מבחין בין ^{yougen} 用言 (או ^{katuyougo} 活用語) 'מילים נוטות' ו- ^{taigen} 体言 (או ^{hikatuyougo} 非活用語) 'מילים לא נוטות'. כאשר החלוקה היא כזו:

• 用言 ^{yougen}

- ^{mir-u} 見る: פועל. דוגמה: ^{dousi} 動詞
- ⁱ 形: תואר, 'תואר-י'. דוגמה: ^{keiyousi} 形容詞
- ^{utakusi-i} 美しい: ^{keiyoudousi} 形容動詞 (מילולית): פועל-תואר, שם נשואי, 'תואר-נא'. דוגמה: ^{yuumei-na} 有名な 'מפורסם'.

• 体言 ^{taigen}

- ^{hon} 本: שם-עצם. דוגמה: ^{meisi} 名詞
- ^{watasi} わたし: פרונמן. דוגמה: ^{daimesi} 代名詞
- ^{kinou} 昨日: אדורב. דוגמה: ^{hukusi} 副詞
- צורות אטריבוטיביות: ^{rentaisi} 連体詞
- קפואות. דוגמה: ^{tiisana} 小さな.
- ^{ya} 接: קוניונקציה. דוגמה: ^{setuzokusi} 接続詞
- ^{aa} 感動: מילות-קריאה. דוגמה: ^{kandousi} 感動詞

המונח ^{keiyousi} 形容詞 'תואר' נכנס בשלב מאוחר, בעקבות הדקדוק האנגלי של Henry Sweet [7];

donatademo FM 3
ドナタデモ
kudasa FM i
クダサイ
oisi FM i
オイシイ
otya FM mo
オチャモ
okasi FM ga
オカシガ
wakas(-)i FM te
ワカシテ
gozai FM masu
ゴザイマス
gozai FM
ゴザイマス

watakusi FM wa FM densya de FM toukyou ni FM
わたくしは | 電車で | 東京に |
i FM tta FM
行った。

‘נסעתי לטוקיו ברכבת.’

משפט נוסף שהוא מנתח:

‘(זה) בית של שד שלבו עדין / כל אחד, להכנס בבקשה / יש סוכריות טעימות / נא להרתיח תה.’

watakusi FM no FM suki FM na FM gakka FM wa FM
わたくしの | 好きな | 学科は |
suugaku FM desu FM
数学です。

‘הנושא האהוב עלי הוא אריתמטיקה.’

2.1. גרעין והרחבה

במונחים שמקובלים באסכולה הירושלמית של הסטרוקטוראליזם אפשר לקרוא ל-FM החלק הגרממטי - גרעין, ול-LM - החלק הלקסמטי - הרחבה. במונחים שבארי [1] הגדיר, בקומפלקס שיש בו יחסים של גרעין והרחבה, הגרעין (nucleus) הוא החלק שקובע את קבוצת-ההתחלפות של הקומפלקס כולו וההרחבה (satellite) היא מה שהוא לא גרעין (הגדרה שלילית).

כמו שנראה בהמשך, לשילוב של הדגם שמציע סן-ז'אק עם הרקע התיאורטי של בארי יש השלכות קריטיות על האופן שבו אפשר לתאר, במינימום הגדרות שונות, את המבנה של השפה היפאנית⁵.

היתרון באופן-הניתוח הזה הוא בכך שהוא מקיף חלק גדול מהרכיבים בשפה היפאנית, ומהווה מקבע טיפולוגי לגבי השפה.

בדוגמאות שסן-ז'אק מביא אפשר לראות איך רכיבים שונים על-פי הטרמינולוגיה היפאנית מתנתחים על-פי אותו דגם-על: watakusi+wa
わたくし+は
meisi suugaku+desu densya+de daimeisi
名詞 数学+です 電車+で 代名詞
keiyoudousi suki+na dousi it+ta
形容動詞 好き+な 動詞 行つ+た

תמיכה נוספת בתקפות הדגם LM+FM היא היונקטורה שיש בין שני החלקים בהיגוי: אדם שמדבר לאט יחלק את הדיבור לפי הקווים האנכיים (I) בדוגמאות לעיל. אפשר לראות דוגמה לכך, בשפה הכתובה, בריווח שעושה השד האדום בסיפור ^{naitoakaoni} 泣いた 赤おに [11] כשהוא כותב שלט ב-^{katakana} 片仮名 (הריווח, כאמור, במקור):

kokoro FM no FM yasasii FM i FM oni FM no FM
ココロノ ヤサシイ オニノ
uti FM desu FM
ウチデス

3 זה מעמד של פניה, שמסומן באפס. כך גם ב'赤さん、赤さん、こんにちは' 'מר-אדום, מר-אדום, יום טוב!' באותו הסיפור.

4 הצורה ^{oidete} おいで היא הונורפיק שנגזר עליידי המורפימה ^{o-} お, שמציינת כבוד, וצורת-^{ren'youkei} 連用形 'צורת-^{te} (הצורה הרגילה ביפאנית מודרנית היא ^{itte} 行つて).

5 אם לרגע נצא מתוך המסגרת המדעית הנוקשה, לא נוכל שלא להתפעל מהאסתטיקה שבמינימאליזם של המבנה, כפי שיוצג בהמשך, שעומדת בקנה אחד עם האסתטיקה המינימאליסטית היפאנית בתחומי האומנות השונים.

2.2. אדוורבים

3.1. מעמד מסיים

סן-ז'אק [5], כשהוא מתאר את המבצע המינימאלי (minimal utterance) ביפאנית, מגיע למסקנה שהוא מהצורה LM+FM ונותן שלוש מחלקות צורניות שיכולות להוות מבצע מינימאלי:

1. המחלקה שהמייצג שלה הוא ik- 'ללכת' (צורה מילונית: 行 ^{iku}). כך, החלוקה של המבצע המינימאלי '行 ^{iku}。' 'הולך.' היא ^{LM FM} ik+u. תת-קבוצה במחלקה הזו (קבוצת ה-^{godan} 五段 'פעלים "חזקים", פעלים קונסוננטיים') מראה אי-שקיפות מורפו-פונולוגית; כך צורת העבר/פרפקט ⁸ היא 行 ^{ik+ta}。 (ולא, נאמר, *ikta). צורות נוספות של מבצעים מינימאליים הן מה שסן-ז'אק מכנה conjectural ⁹ (行 ^{ik+ou} ころ), desiderative (行 ^{ik+e} け), ו-imperative (行 ^{ik(i)+tai} きたい). המחלקה הזו מקבילה ל-^{dousi} 動詞 'פועל'.

2. המחלקה של omosiro- 'להיות) מעניין, מצחיק' (צורה מילונית: 面白 ^{omosiroi}). כך, החלוקה של המבצע המינימאלי '面白 ^{omosiroi}。' 'עניין, (הוא, אני, האדם הזה, ...) מעניין, (...) מצחיק.' היא ^{LM FM} 面白 ⁱ + 行 ^{omosiro}。 צורת העבר/פרפקט היא ^{omosiro+katta} 面白 ⁱ + 行 ^{omosiro}。 מעניין, היה מצחיק'. צורת ה-conjectural: ^{omosiro+karou} 面白 ⁱ + 行 ^{omosiro}。 לא קיים דוידרטיב, ולא קיים אימפרטיב, אם כי ביפאנית קלאסית היה קיים אימפרטיב.

לכאורה, אדוורבים דוגמת 明日 ^{asu} או 昨日 ^{kinou} נטולים הפרדה מהצורה LM+FM: הם מכילים בבירור יסוד לקסיקאלי, אבל אין בהם יסוד גרממטי פוזיטיבי שאפשר להצביע עליו. סן-ז'אק פותר את ה'בעיה' על-ידי תיאור של המבנים האדוורביאליים האלה באיפוס (∅) של ה-FM. האפס הזה (שסן-ז'אק מסמן ב-○) מוצדק, שהרי הוא יכול להיות מנוגד ל-FM-ים, כמו במשפט ^{LM FM} 昨日 ^{kinou} は | ^{FM} 電車 ^{densya} で | ^{LM FM} 東京 ^{toukyoku} に | ^{LM FM} 行 ^{iku} った ^{tta} שמוצג שם.

באדוורבים ⁶ 'אנומאטופאיים' כמו ^{tonton+to} とんとんと ^{to wo ton ton to} とんとんと ^{to karu ku} かるく ^{tatai tc} たたい ^{naitaakaoni} たい (מהסיפור 赤おに [11]), החלוקה [...]'הם' דפקו חלושות "טון-טון" על הדלת ו [...] ^{ton ton ton} とんとんと ^{ton ton ton} (מתבקשת, שהרי ^{ton ton} とんとんと ^{ton ton ton} נושא את היסוד הלקסיקאלי (LM) ^{to} と מסמן את הפונקציה של הצירוף כולו (FM)).

3. פוזיציות תחביריות

עכשיו, נפנה לתאר בקווים כלליים את התכונות התחביריות של כמה פוזיציות תחביריות מרכזיות (המעמד המסיים, המעמד האדוורביאלי והמעמד האדוורביאלי). ב-§4 נסכם את התכונות ונראה את השווה והשוונה ביניהן.

⁶ כמו בכל שפה, תחת השם 'אדוורב' בלשנים מכניסים הרבה דברים, שחלקם לא דווקא קשורים זה בזה. אני לא בטוח שיש הצדקה לקשור את ^{konakotu} ことこと ^{to} 'קוצו-קוצו' או ^{ton ton ton} とんとんと ^{kinou} 'טון-טון' עם ^{kinou} 昨日 'אתמול'; לא בגלל השוני הצורני שלהם, אלא בגלל ההתנהגות התחבירית השונה שלהם. חלוקה מחדשת, המושתתת על התחביר ועל כלים סטרוקטוראליים של התחלפות, היא דבר מתבקש לעשות. בנוגע לאדוורבים בקונטקסט של העבודה הזאת, ר' §3.3.

⁷ הגוף, שמחוייב בעברית, נקבע כאן בתרגום לפי הקונטקסט במקור. לגבי העדר החיוב של ציון נושא דקדוקי ביפאנית ר' §3.1.5

⁸ ערכה של הצורה, אל מול צורת ה'לא-עבר'/'אימפרפקט', היא נושא שנמצא מחוץ לגבולות העבודה הזאת.

⁹ במערכות טרמינולוגיות אחרות: volative.

ההבחנות המחוייבות במבע המינימאלי (האינדיקאטיבי) היפאני, וכך גם במבעים רחבים יותר הן של זמן/אספקט, של חיוב:שיליה ושל נימוס אל בן־השיח (הבחנה בינארית: בין סגנון פשוט, דוגמת ^{da} だ, וסגנון מנומס, דוגמת ^{desu} です; יש גם מערכת של honorifics, אבל היא כבר מחוץ למסגרת המינימאלית).

ההבחנה של הנימוס קיימת רק במעמד המסיים, כמו שנרחיב בהמשך. לא בכל הטקסטות היא קיימת: בכתיבה מדעית, לדוגמה, קיימת רק הצורה הפשוטה ולכן נעדרת בה ההבחנה.

נתבונן במורפימות השונות:

- ^{hon-} 本- 'ספר' ו-^{kirei-} きれい 'יפה' הרשימה הזאת היא מורפולוגית בעיקרה. לכן, ראיתי לנכון לאחד את הפירוט של הנטיה של ^{hon} 本 עם זו של ^{kirei} きれい: מבחינה מורפולוגית הן זהות במעמד המסיים (כמו שנראה בהמשך, §3.2.1, במעמד האדנומינאלי יש הבדל קל).

- לא-עבר, חיובי, פשוט: ^{hon+da} 本だ
- לא-עבר, חיובי, מנומס: ^{hon+desu} 本です
- לא-עבר, שלילי, פשוט: ^{hon+de(wa)nai} 本ではない
- לא-עבר, שלילי, מנומס: ^{hon+de(wa)arimasen} 本ではありません
- עבר, חיובי, פשוט: ^{hon+datta} 本だった
- עבר, חיובי, מנומס: ^{hon+desita} 本でした
- עבר, שלילי, פשוט: ^{hon+de(wa)nakatta} 本ではなかった

¹⁰ ר' ההתייחסות לזה ב-§4.1. התנצלותי לקורא על האופי המעגלי של העבודה: כדי לראות את התמונה הכללית, צריך להבין את הפרטים, וכדי להבין את הפרטים, צריך להסתכל על התמונה הכללית.

¹¹ יש שמתארים את המורפימה ^{idesu} います כצירוף של מורפימת 'לא-עבר, חיובי, פשוט' של המחלקה של ^{omosi-ro} 面白 (כלומר ^{keiyousi} 形容詞 'תואר') — ⁱ い — עם מורפימת 'לא-עבר, חיובי, מנומס' של המחלקה של ^{hon} 本 (כלומר ^{meisi} 'שם-עצם') — ^{desu} です — שיש שקוראים לה 'קופולה' (ר' §3.1.3). הרווח שיוצא מחלוקה של המורפימה ה'מורכבת' למורפימות 'בסיסיות' יותר קטן בהרבה מההפסד שנפסיד בכך שנערכב מין שאינו במינו ונוותר על הדגם המינימאליסטי LM+FM שמתאר טוב כל-כך את המבע הבסיסי היפאני (מה גם שבצורת עבר חיובי מנומס, לדוגמה, המורפימה היא ^{idatta} かった ולא ^{katta} かった). אולי דיאכרונית יש בסיס לחלוקה כזו, ^{i+desu} い+です, אבל סינכרונית זו יחידה בלתי פריקה.

3. המחלקה של ^{musume(-)} (צורה מילונית: ^{musume} 娘). כך, החלוקה של המבע המינימאלי ' ^{musumeda} 娘だ. ' (היא) בת' היא ^{LM FM} 娘+だ בעבר/פרפקט: ^{musume+datta} 娘+だった. צורת ה-conjectural: ^{musume+de+are} 娘であれ ^{musume+darou} 娘だろう המחלקה מכסה את ^{meisi} 名詞 ואת ^{keiyoudousi} 形容動詞 בטרמינולוגיה היפאנית.

בעבודה הזאת אתמקד ב'אינדיקאטיב' בלבד. הנושא של מודאליות ביפאנית הוא מורכב ומעניין, אבל חורג מהגבולות של העבודה הזאת.

כמו שאפשר לראות, הפתרון של דגם LM+FM (כאשר ה-FM הוא מסדרה מיוחדת¹⁰) עבור מבע מינימאלי מכסה, לפי התיאור של סן-ז'אק, כמה מחלקי-הדיבר המרכזיים (ב-§3.1.1 ארחיב את התיאוריה של סן-ז'אק). מהניתוח הזה יוצאות כמה מסקנות חשובות לגבי אופן הניתוח של השפה היפאנית כמו שנראה ב-§4.

3.1.1 שלושת ההבחנות ההכרחיות

בשפות שונות יש הבחנות שונות שמחוייבות בכל מבע: בעברית אי-אפשר כמעט להגיד דבר בלי לעשות הבחנה של מין — כל המערכת מלאה בה, וכך גם המבע המינימאלי; בשפות סלאביות אי-אפשר לדבר בלי לעשות הבחנה של אספקט.

- עבר, חיובי, מנומס: ^{kokoni+arimasita} ここにありました
- עבר, שלילי, פשוט: ^{kokoni+nakatta} ここになかった
- עבר, שלילי, מנומס: ^{kokoni+arimasendesita} ここにありませんでした

3.1.2. רימה אדוורביאלית

(ל-§3.3 יש קשר לסעיף הזה).

אם תיאור של ^{honda} 本だ ('רימה שימנית'), ^{kireida} きれいだ
 ('רימה של (רימה תארית)') ^{omosiroi} 面白い, ('^{keiyoudousi} 形容動詞')
 -' ^{miru} 見る ('רימה פעלית') — על שאר צורות-הנטיה
 (כל אחת מהאפשרויות של צירוף זמן, חיוב:שלילה
 ונימוס) — כצורות מסיימות קיים אצל סן-ז'אק [5]
 ובמקומות נוספים (אם כי ברוב התיאורים את ^{honda} 本だ
 מתארים כשני חלקים נפרדים, 'שם' ו-'קופולה'; ר'
 §3.1.3), בשום מקום לא ראיתי התייחסות אל צורה
 מסיימת של 'אדוורב'.

כאשר אדוורב הוא הרימה, הוא מופיע בתוספת
 של FM מהסדרה שראינו ב-§3.1.1 (aruru וכו').
 עבור עצמים דוממים משתמשים ב-'^{aru} ある; עבור
 יצורים חיים, ב-'^{iru} いる. את האדוורבים שנמצאים
 במשבצת הזאת אפשר לחלק לשניים:

1. צירופי-יחס, כגון ^{takuenoue+ni} 机の上+に 'על השולחן
 (מילולית: בלמעלה של השולחן) או
^{kyousitu+ni} 教室+に 'בכתה' או ^{koko+ni} ここ+に 'כאן'.
 כך, לדוגמה, בדוגמאות הבאות (השתיים
 הראשונות מצוג'יטה [9, ch. 6]):

- ^{honwa takueno ueni arimasu} 本は机の上にあります 'הספר על
 השולחן' (מתורגם במקור: הספר —
 ישנו על השולחן).
- ^{gakuseiwa kyousituni imasu} 学生は教室にいます 'הסטודנט
 בכתה' (מתורגם במקור: הסטודנט —
 ישנו בכיתה).

- עבר, שלילי, מנומס: ^{hon+de(wa)arimasendesita} 本で(は)ありませんでした

• 'להיות מעניין, מצחיק' ^{omosiroi-} 面白-

- לא-עבר, חיובי, פשוט: ^{omosiroi+i} 面白い
- לא-עבר, חיובי, מנומס: ^{omosiroi+idesu} 面白いです¹¹
- לא-עבר, שלילי, פשוט: ^{omosiroi+kunai} 面白くない
- לא-עבר, שלילי, מנומס: ^{omosiroi+kuarimasen} 面白くありません
- עבר, חיובי, פשוט: ^{omosiroi+katta} 面白かった
- עבר, חיובי, מנומס: ^{omosiroi+idesita} 面白いてした
- עבר, שלילי, פשוט: ^{omosiroi+kunakatta} 面白くなかった
- עבר, שלילי, מנומס: ^{omosiroi+kuarimasendesita} 面白くありませんでした

• 見-'ראות'

זו הנטיה של ^{simoitidan} 一段 שמופיעה כאן. הנטיה של ^{kamitidan} 上二段
 כמעט וזהה לה. הנטיה של ^{godan} 五段 דומה, אבל שונה
 במקצת בכמה נקודות. לא אפרט אותה כאן: זה
 לחלוטין עניין של אלומורפיה — פועל יכול להשתייך
 לאחת מקבוצות-הנטיה.

- לא-עבר, חיובי, פשוט: ^{miru} 見る
- לא-עבר, חיובי, מנומס: ^{miru+masu} 見ます
- לא-עבר, שלילי, פשוט: ^{miru+nai} 見ない
- לא-עבר, שלילי, מנומס: ^{miru+masen} 見ません
- עבר, חיובי, פשוט: ^{miru+ta} 見た
- עבר, חיובי, מנומס: ^{miru+masita} 見ました
- עבר, שלילי, פשוט: ^{miru+nakatta} 見なかった
- עבר, שלילי, מנומס: ^{miru+maseshita} 見ませんでした

• 'כאן' ^{kokoni-} ここに-

לביאור החלק הזה, ר' §3.1.2 מיד בהמשך.

- לא-עבר, חיובי, פשוט: ^{kokoni+aru} ここにある
- לא-עבר, חיובי, מנומס: ^{kokoni+arimasu} ここにあります
- לא-עבר, שלילי, פשוט: ^{kokoni+nai} ここにない
- לא-עבר, שלילי, מנומס: ^{kokoni+arimasen} ここにありません
- עבר, חיובי, פשוט: ^{kokoni+atta} ここにあった

יכולים לבין כאלו שלא יכולים (見+て או koko+ni) יכולה להיות אולי הבחנה ראשונית לעבוד איתה.

אם נקבל את התיאור שלי עבור 'רימה אדוורביאלית', נוכל להשוות אל שפות נוספות ולקבל תיאוריה רחבה יותר. גם במצרית וגם בשפות הקלטיות יש דגם-נקסוס עם רימה אדוורביאלית (ר' ששה-הלוי [6]). מעניין לראות שבשלושת המקרים (מצרית, קלטית ויפאנית) יש שני תפקידים משותפים לדגם: פרדיקאציה של אדוורב 'רגיל' (האיש בבית) ושל צורה אדוורביאלית (קונוורביאלית) של פועל (האיש בריצה, האיש בלרוץ, The man is a-running).¹³ כך, לדוגמה:

• בוולשית.

EXIST DEF man in (+nas. mut.) DEF house - האיש Mae y gŵr yn y tŷ - בבית.

EXIST DEF man in (+∅ mut.) to sing - האיש Mae y gŵr yn canŷ - שר.

• במצרית (רעמססית).

DEF-m. man in DEF-σ. house - האיש jw pʒ rmtm (pʒ) pr - בבית.

DEF-σ man on hear - האיש jw pʒ rmt ɦr sdm - שומע.

• ביפאנית.

otoko wa ie ni iru - האיש בבית.

otoko wa utatte iru - האיש שר.

¹² כך לדוגמה 机の上には本がある (tukueno ueni(wa) honga aru) 'יש ספר על השולחן' או 教室には学生がいます (kyousituni(wa) gakuseiga imasu) 'יש סטודנט בכיתה'. מעניין לבדוק האם זו סביבה שיש בה הבחנה של ידוע: דגם XにはYがある עבור דרגת-ידוע נמוכה, ו-XはYにある עבור דרגת-ידוע גבוהה.
¹³ בחלק משלבי-המצרית ובשפות הקלטיות יש תפקיד נוסף, פרדיקאציה אינצידינטאלית של שמות(תואר), אבל זה לא קשור לענייננו.

• 山田さんはここにいる (yamadasanwa kokoni iru) 'מר יאמאדה כאן'.

צריך להפריד את הדגם הזה, שמסתיים בצירוף-יחס + である, מהדגם Xには (X^{Xni(wa)}) 'יש Y^{Yga} がある' ומהדגם X^X である 'יש X^X 12. X

2. צורות אדוורביאליות של פעלים (קונוורבים): כלומר צורות-て.

השם 'אדוורב' (ad-verb(ium)) לא מתאים למקרה הזה; ה-'אדוורב' הוא לא ad- (מתאר, מרחיב) לשום verb. עם זאת, מסיבות פרקטיות נשתמש בשם הזה.

מבחינת יחסי גרעין והרחבה, יש שתי רמות: ברמה העליונה יש את הגרעין である וההרחבה ここに (בדומה לגרעין 見る ולהרחבה 見る בקומפלקס) וברמה של תת-החלוקה של תת-הקומפלקס יש את הגרעין ここに ואת ההרחבה 見る. כך גם לגבי הקונוורב 見ている, שמהווה הרחבה ל- 見る בקומפלקס 見ている. באופן גראפי:

LM (sat.)		FM (nucl.)
LM	FM	aru
ここ	に	

LM (sat.)		FM (nucl.)
LM	FM	iru
見	て	

וכן

לא כל האדוורבים נכנסים למשבצת הזאת; hayaku 早く 'מהר' הוא דוגמה לכזה. אם נרצה לעדן את החלוקה של ההגדרה 'אדוורב', ולמצוא את תת-המחלקות בה (ר' הערה 6), ההבחנה בין אדוורבים שיכולים להיות פרדיקאטיביים (כמו

3.1.3. חוסר ההצדקה של המושג 'קופולה'

שהוא, כמובן, סותר את עצמו (הרי הנקוס קושר בין תימה ורימה), אלא אם מניחים תימה \emptyset .

- שנית, ניתוח כזה מוסיף סיבוך מיותר לתיאור של המערכת. ראינו את ההקבלה המוחלטת שבין $\text{見} + \text{る}$ ו- $\text{娘} + \text{だ}$ (על צורות-הנטיה השונות, כמו שפורט ב-§3.1.1). גם בהם LM+FM מהווה מבע מינימיאלי, ואין צורך לציין תימה/טופיק. איזה טעם יש בהפרדה של המורפימה だ מ- る ומ- い ?

העובדה שמסתכלים על המורפימה だ (שהיא FM באופן-הניתוח שמוצע כאן) כנפרדת מהיסוד הלקסיקאלי שלה גורמת לכך שברומאניזאציה של השפה היפאנית נוהגים לכתוב אותה כנפרד מהיסוד הלקסיקאלי: 'musume da' ולא 'musumeda'. מצד שני, נוהגים לכתוב 'omosiroid' ולא 'omosiroid', וכן 'miru' ולא 'mi ru'. כך גם במעמד האדנומינאלי (ר') (§3.2): 'musume(-)no' ולא 'musumeno' (אבל 'omosiroid' ו-'miru').

הסיבה היא, מן הסתם, היכולת של יסוד שווה-צורה לשם עצם להיות משובץ במעמד נושאי (כמו שנראה ב-§4.2), שם הוא לא נוטה על-פי ההבחנות של זמן, חיוב:שלילה ונימוס. סיבה נוספת היא ניתוח על-פי המקובל בשפות אירופיות (est, ist, is)...

לזה שלא נקרא לדגם $X \text{は} Y \text{だ}$ 'דגם קופולארי' שקושר את שני החלקים (אלא ננתח את は כהצבה של טופיק ואת だ כביטוי מסיים, שברמת העקרון יכול להיות עצמאי) יש השפעה חיובית על הניתוח של השפה לא רק מבחינת המינימאליות של התיאור, אלא גם מבחינת

מדקדקים מערביים רבים מכנים את היחידה だ 'קופולה (copula), אוגד'. קופולה, בהגדרה, היא יחידה שמסמנת את הקשר בין הנושא (כאן נשתמש במונח 'תימה') והנושא (כאן: 'רימה'); כלומר, במונחים של יספרסן [3, ch. VIII] יחידה שמסמנת את הנקוס בין שני החלקים. אכן, אם נסתכל על משפט 'קלאסי' עבור שיעורים ראשונים בספרי-לימוד, נאמר 'トムは生徒です' 'טום תלמיד' (לקוח מ- [田中]), יוכל אדם לנתח אותו בראיה 'מערבית' כך:

$\text{[トム]}_{\text{Th.}} \text{は} \text{[生徒]}_{\text{Rh.}} \text{[です]}_{\text{Nexus}}$

או

$\text{[トム]}_{\text{Th.}} \text{は} \text{[生徒]}_{\text{Rh.}} \text{[です]}_{\text{Nexus}}$

לניתוח הזה יש שני חסרונות:

- ראשית, קיימים מבעים שבהם אין כל ציון לחלק $X \text{が} / X \text{は}$ (החלק התימטי/טופיקאלי). טופיקאלי. רגיל לחלוטין בשפה היפאנית; על מי אומרים שהוא תלמיד, זה תלוי בקונטקסט (הסיטואציה שבה מתקיים המלל) ובקוטקסט co-text, הסביבה הרחבה יותר של המלל, מה שנאמר קודם ויאמר אחר-כך). הרחבה בנושא הזה יש ב-§3.1.5. על-פי הניתוח ה'מערבי' שהוצע, יתקבל הניתוח

$\text{[生徒]}_{\text{Rh.}} \text{[です]}_{\text{Nexus}}$

את הלקסמה והגרממה ב־*katál*, *katúl*, *kotél*, *ktol* (ב־*kétel*).

אם ב־*hon da* (本), *omosi ro* (面白), *mi ru* (見る) מחלקים באופן נקי, מבחינת מערכת-הכתב היפאנית, בין הלקסמה והגרממה שעושה לה אקטואליזאציה בטקסט, הרי שפעלים מסדרת־*godan* (פעלים 'חזקים' או 'קונסוננטיים' בטרמינולוגיה מערבית) לא מאפשרים חלוקה כזו במסגרת הכתב היפאני. הכתב היפאני, באופן כללי, לא מבחין ביחידות צליליות הקטנות מהברה; עם זאת, המורפולוגיה היפאנית 'שוברת' הברה בין החלק הלקסמטי והגרממטי ב־*godan*. כך, לדוגמה, *hanasu* 'מִדְבֵּר' מתחלק ב־*hanas+u* (אי-אפשר לייצג את החלוקה הזו בכתב היפאני, שלא מאפשר להפריד s-u) ולא *hana+su* (כמו שנראה, לכאורה מ־*hanasu*); בעבר: *hanasita* מתחלק ב־*hanas+ita*. *hanasi* 'סיפור', שיחה; ונמצא במעמד של 'שם' (ב־*hanasi+da* 'הוא').

3.1.5. היחסים התחביריים במסגרת זו

הזכרנו קודם שהמבע המינימאלי ביפאנית, לפחות על־פי סן-ז'אק, בנוי בצורת LM+FM. אין כל חיוב לסמן במפורש על מה מדובר, התימה; רק הרימה, שמובעת בלקסמה 'LM' שנטועה על־ידי הגרממה 'FM' (המהווה גרעין לצירוף כולו), מחוייבת להופיע. המודל הזה זר ביחס למה שרגיל בשפות הודו-אירופית, שם בדרך-כלל יש חיוב לציין את התימה, גם אם בפרונומן. למעשה, דוגמה לנטיה החזקה לסימון התימה אפשר לראות בכך שגם כשאין 'תימה' בעולם הממשי, באמצעות 'dummy subject'. ביפאנית, כצפוי, מקרים כאלו

ההבנה של המנגנונים בשפה. נתבונן במשפט המפורסם *bokuwa unagida* (僕はうなぎだ) על־פי התיאור של *da* בקפולה, המשמעות של המשפט אמורה להיות 'אני צלופח'. ודאי שזו לא המשמעות; המשמעות היא, בסיטואציה של הזמנה של מנות במסעדה, היא שהדובר רוצה לאכול צלופח. על־פי הניתוח שמוצע כאן, המשפט הזה מנותח באופן הגיוני: הביטוי המינימאלי *unagida* (うなぎだ) (זה) 'צלופח' (רימה שימנית) חובר אל הטופיק שמוצב לפניו וקובע בנוגע למה מדובר (*bokuwa* 僕は 'בנוגע אלי'), וביחד, 'בנוגע אלי, (זה) צלופח'. כך מנתח Mikami.

אם כך, יש לנו רווח כפול בהסרת המונח 'קפולה': גם תיארונו את המערכת בסט-מונחים קטן יותר, וגם הגענו להבנה טובה יותר של המערכת.

3.1.4. הסמיוולוגיה של מערכת-הכתב

היפאנית

התבוננות פשוטה ברשימת הצורות שב־§3.1.1. תראה תכונה מעניינת מבחינת השימוש במערכת-הכתב היפאנית: *musume-omosi-ro-ika-* (娘-面白-行), מופיעים ב־*kanzi* '漢字', בעוד שה־FM יים מופיעים ב־*hiragana* '平仮名'. החלוקה הזו לא מפתיעה: באופן כללי אפשר לומר ש־*kanzi* '漢字' משמש לסימון לקסמות ו־*hiragana* '平仮名' לסימון גרממות (ולקסמות שאין להן *kanzi* '漢字' או שהכותב בוחר לכתוב אותן בכתב צלילי, מסיבות שונות¹⁴). היכולת הזו להבחין בין לקסמות וגרממות בכתב נתמכת, בנוסף על קיום תת-מערכות הכתב השונות, באופי האגלוטינאטיבי של השפה היפאנית (בעברית, נאמר, אי-אפשר להפריד בכתב, רכיב אחרי רכיב,

¹⁴ כמה סיבות אפשריות: הוא לא יודע את ה־*kanzi* '漢字' או שהוא מעריך שיכול להיות שהקורא לא ידע, או שהוא רוצה להמנע מהבחנות שקיימות ב־*kanzi* '漢字' (כמו ההבחנה בין *naosu* '治す' ו־*naosu* '直す', שנכתבים ב־*hiragana* '平仮名' שניהם *naosu* (なおす) או דווקא להוסיף הבחנות על אלו שב־*kanzi* '漢字' (כמו באופני הקריאה השונים של 私: *watashi*, *watakushi*, *watashi*, *atashi* וכו').

- מובעים פשוט בהעדר ציון של תימה; כך לדוגמה (עם תרגום לאנגלית), מ- [田中] :
- הגוף (של האגנט).
- הנקסוס בין השניים.

נקסוס	
גוף	לקסמה

אפשר לצייר את זה כך:

בהערת-אגב: המבנה הפעלי העברי/שמי, הדומה לשפות הודו-אירופיות רבות, מקשה פעמים רבות על תרגום טקסטים מיפאנית. המתרגם צריך להוסיף מידע שלא קיים בטקסט המקורי, ולקבוע, על בסיס הטקסט שמולו, מה התימה בכל נקסוס ונקסוס בשפת-היעד. בדרך-כלל זה מובן מההקשר, או מצויין במפורש, אבל לפעמים באמת יש בחירה למתרגם איך לפרש את הטקסט.¹⁶

כשיספרסן [3] מגדיר את המושג 'נקסוס' (nexus) הוא מקפיד על כך שהוא משמש לקשירה של שני חלקים; לא פחות ולא יותר. לכן, נראה ששימוש במונח כדי לתאר את היחסים התחביריים במסגרת זו לא מתאים, שהרי מבע שבנוי רק מהחלק ה'רימטי' רגיל לגמרי ביפאנית (ובפרט,

- 月曜日です。
It's Monday.
- また雨だ。
It's raining again.

ביפאנית, לפחות על פניו, נראה שביטוי התימה הוא אופציונאלי, בדומה למשלימים אחרים של הביטוי המסיים¹⁵. כך, קיים הביטוי המינימאלי '行^{iku} (לא מצויין מי או לאן או באילו אמצעים וכו)'. אפשר להרחיב אותו 'わたしは行^{watashiwa iku} (לא מצויין לאן)', '東京に行^{toukyouni iku} (לא מצויין מי)', ו-'わたしは東京に行^{watashiwa toukyouni iku} (לא מצויין מי) וכו'.

גולדנברג [2] מתאר את מבנה הפועל (העברי והשמי, אבל לא רק — זו תיאוריה כללית) כקומפלקס שבנוי משלושה חלקים יסודיים (הבחנות נוספות, כגון זמן, שיושבות מורפולוגיות על הפועל הן פריפראליות למבנה הבסיסי שלו):

¹⁵ כמו שבין ה-FM וה-LM שוררים יחסים של גרעין והרחבה, בהתאמה, כך גם בין החלק המסיים והמשלימים שלו: זה החלק המסיים שקובע את קבוצת-ההתחלפות של הביטוי, שהיא יחידה טקסטואלית מינימאלית.

¹⁶ בהקשר הזה, מעניין לראות שדווקא בעברית שרית מצד אחד ובעברית מדוברת מאוד מהצד השני, יש אפשרות להשמיט את התימה. לדוגמה, בשיר 'רחוק מן הדרך הנחשקת' של מנוחה גלבוש [10] התימה בשלושת השורות הראשונות לא מסומנת מלבד הציון שמדובר בנקבה יחידה; זו יכולה להיות 'אני', 'את' או 'היא'. רק הקוטקסט (co-text) הרחב יותר 'פותר' את התעלומה, במילים 'אני עֲצְמִי'. דבר דומה קורה ביפאנית: הרבה פעמים הגוף מתברר מהמלל שבא אחר-כך, ולא רק מזה שלפני.

הוֹלֶכֶת בְּשׁוּלִים
 רְחוֹק מִן הַדֶּרֶךְ הַנְּחָשֶׁקֶת. הוֹלֶכֶת.
 (הוֹלֶכֶת בְּשׁוּלִים)
 בְּשׁוּלִים שְׁאֲנִי עֲצְמִי צִירְתִּי
 בְּסֶרְגֶּל וּבְצִבְעַ
 הוֹלֶכֶת בְּשׁוּלִים וְנִעְגָעִים גּוֹאִים בִּי
 אֶל הַדֶּרֶךְ הַנְּכַסְפָּת
 שְׂבָה לֹא הִלְכִתִּי
 וְאוֹלִי גַם לֹא אֶלֶף בָּה עוֹד ---

התיאוריה של גולדנברג [2] על הפועל לא מתאימה ליפאנית). לכן, עומדות בפנינו כמה אפשרויות 'לפתור את הבעיה':

1. לוותר על המושג 'נקסוס' כמתאר את כל המבעים הבסיסיים ביפאנית. במקום זה, נוכל לדבר על מבעים שיש בהם רימה בלבד (面白^{omosiroi} 'מעניין' (בלי לציין מי)), עבורם המושג 'נקסוס' לא מתאים, וכאלה שמקשרים את הטופיק שמוזכר קודם או את הנושא שצמוד אליהם עם הרימה (この映画は面白^{omosiroi} 'הסרט הזה מעניין', ^{konoeigawa} ועבורם המושג 'נקסוס' מתאים).

2. לדבר על 'תימה' (∅). אפשר לתאר את המערכת באופן כזה שאומר: יש כאן התחלפות של ביטוי תימאטי (בין אם טופיק, ב-^{wa} 'הוא', שיכול לבוא גם מעט מוקדם יותר, ובין אם נושא, ב-^{ga} 'הוא') עם אפס, ולכן נוכל לדבר על סימן ∅ במשבצת התימטית, שלא מאפיין תימה מסויימת אלא נותן לשומע/קורא להבין אותה מתוך ההקשר. בהסבר הזה נדבר על נקסוס בין הרימה (שתמיד מובעת) ובין התימה (שלא תמיד מובעת פוזיטיבית, ולפעמים מאופסת).

3. להרחיב את המושג 'נקסוס' גם לתימה במובן האקסטרא-לינגוויסטי. כך, אם אדם עומד מול תמונה ואומר 'きれいだよ!^{kireidayo!} 'יפה!', הרי שהוא מקשר בין התימה (התמונה), שנמצאת בעולם הממשי, ובין הרימה שנמצאת במסגרת העולם הלשוני.

נראה שההסבר הראשון מתאר את העובדות הלשוניות באופן הכי פשוט, ומציג את השפה

היפאנית כשונה מאוד משפות רבות אחרות; ההסבר השני מכניס את היפאנית למסגרת ה'מוכרת' לבלשן המערבי של שפות שהמבע הבסיסי בהן הוא נקסאלי, אבל במחיר של 'המצאת' תימת[∅]; ההסבר השלישי מוציא אותנו ממסגרת הבלשנות אל הסוציולוגיה, הפסיכולוגיה, האנתרופולוגיה ותחומים קרובים (השימוש בשפה כדפוס התנהגות אנושי במסגרת התייחסות לשאר הדפוסים).

אישית, נראה לי שההסבר הראשון הוא המתאים ביותר, גם אם הקשה ביותר לעיכול עבור אדם שמורגל בשפות שהמבע הבסיסי בהן הוא נקסאלי.

מבחינת מודל-הערכיות, יש הבדל בין המחלקות השונות: 見る^{miru} ושאר הפעלים היוצאים (他動詞^{tadousi}) יכולים לקבל מושא ב-^{wo} 'את', אבל שאר המחלקות לא. כמו שנראה בהמשך (§4.3), זה יכול להיות חסכוני לתאר את 形容詞^{keiyousi} 'תואר' ואת 形容動詞^{keiyoudousi} 'תואר-נא' כסוגים של 'פעלים' (עומדים), מעין 'פעלים של היות במצב מסויים'.

3.1.6. צירוף רכיבים

ניתן לצרף יחידות עם מעמד מסיים (בתוספת ההרחבות הפוטנציאליות והמחוייבות¹⁷) בכמה דרכים:

- בחיבור בפשוט של מעמד מסיים ועוד מעמד מסיים. כך, לדוגמה (מ- [田中]):
もう9月だ。たいへん暑い。^{mou kugatada taihen atui} 'כבר ספטמבר. מאוד חם'. בדרך הזאת יש בעצם כמה קומפלקסים שמכילים מעמדים מסיימים ובאים אחד אחרי השני. כל אחד מהם יכול להבחין בכל שלושת ההבחנות של המעמד המסיים.

¹⁷ נאמר, עלידי מודל-הערכיות של הפועל.

pariwa sēnukawano hotoriniari
パリはセーヌ川のほとりにあり、
el utukusii tosidesu
美しい都市です
גדות הסן, (ו) היא עיר יפה.
tenkiga yoku watasitaiwa itinitizuyū
天気がよく、私たちは一日中
kaijannmita
海岸にいた
מזג-האוויר היה טוב,
יום שלם היינו בחוף.

• על-ידי מיליות שמופיעות אחרי הצורה
המסיימת, כגון ^{ga}が.

3.2 מעמד אדנומינאלי

עכשיו, לאחר שסקרנו את המעמד המסיים, נפנה
על פוזיציה תחבירית שונה: האדנומן.

צוגיטה [9, ch. 2] מתאר חמש דרכים עיקריות
לתיאור של שם: שם-עצם, כינוי רומז, שם נשואי
(形容動詞), שם-תואר, פועל. על אלה אפשר
להוסיף את המחלקות ^{rentaisi}18 (כמו ^{ookina}大きな
ואת האדורבים. ^{tiisana}小さな)

יספרסן [3, p. 114–116] דן ביחס שבין היונקציה
והנקוסט ובקשר שבין השניים. השפה היפאנית
מראה דמיון מבני בין השניים: בעוד שבאנגלית a
red flower (בניגוד ל־a flower which is red) לא
נראה קשור ל־the flower is red, ביפאנית ^{akai hana}赤い花
דומה מאוד ל־^{hanawa akai}花は赤い.

3.2.1 צורת מתאר-השם

גם כאן, כמו במעמד המסיים, המעמד המתאר
המינימאלי הוא מהצורה LM+FM. למעשה,
מלבד כמה הבדלים קטנים, המורפימות

18 יש שמגדירים את הכינויים הרומזים, דוגמת ^{kono}この, תחת ^{rentaisi}連体詞; כמו שנראה בהמשך, הכינויים הרומזים שונים
מהשאר.

• בחיבור בקונוורבים.

קונוורב הוא צורה אדורביאלית.
הקונוורבים ביפאנית שעונים על צורה
מסיימת, שבאה אחריהם. הסכמה הכללית

$$\overset{\text{conv.}}{X} \rightarrow \overset{\text{conv.}}{X} \rightarrow \dots \rightarrow \overset{\text{conv.}}{X} \rightarrow \overset{\text{final}}{X} \circ$$

(כמובן שפרקטית מספר הקונוורבים
המשורשרים קטן; בדרך-כלל ספורים).
הקונוורבים לא מבחינים בנימוס ובזמן;
ההבחנות האלה מצויינות באלמנט האחרון
בשרשרת, בצורה מסיימת.

הצורות עבור כל אחד מהמחלקות שהזכרנו:

ובשליה ^{honde}本^{hon-} : בחיוב ^{hondewanaku(te)}本ではなく(て)

ובשליה ^{kireide}きれいで ^{kirei-} : בחיוב ^{kireidewanaku(te)}きれいでわなく(て) כמו ^{hon-}本.

ובשליה ^{omosiroku(te)}面白く(て) ^{omosi-} : בחיוב ^{omosi-rokunaku(te)}面白くなく(て)

ובשליה ^{minakute}見なくて ^{mite}見て ^{mi-} : בחיוב

ובשליה ^{kokoniatte}ここにあつて ^{kokoni-} : ここに ^{kokoninakute}ここになくて

• עבור רימה פעלית, תארית ואדורביאלית,
על-ידי צורה אדורביאלית נוספת, שנגמרת
בי־i עבור הפעלית והאדורביאלית ובי־ku
עבור התארית. כך בדוגמאות הבאות,
מ־[田中] :

彼女^{kanozyowa}は英語^{cigowo}を話し、^{sonoue}その上
^{suwahirigomo}スワヒリ語^{hanasu}も話す
אנגלית, וכן (מדברת) סוואהילי.

לכאורה, נראה שההבחנה בין האפשרויות נתונה להבנת הדובר, ולא מסומנת בשפה¹⁹, אבל בחינה סטרוקטוראלית של המערכת תראה שהאפשרות הרביעית, ^{senseino tanaka} 先生の田中, שונה עקרונית מהשאר, והיא הומונימית להן.²⁰ ההבדל בין ה-^{no} の שב-^{senseino tanaka} 先生の田中 וה-^{no} の שבשאר הוא בכך שזה הראשון מנוגד אל צורות אחרות, בהבחנה של זמן ושל חיוב:שלילה, בעוד שה-^{no} の של השאר (שלושת הדוגמאות הראשונות) מחוייב. נתבונן בדוגמה שצוג'יטה [9, p. 150] נותן עבור ^{sensei} 先生 'מורה' שמתאר את ^{ani} 兄 'אח גדול':

- ^{senseino ani} 先生の兄 'אח גדול שהוא מורה' (כלומר, אח גדול שמהווה מורה, כמו ב-'האח הגדול המורה נמצא בכתה'). לא-עבר חיובי.

- ^{senseidatta ani} 先生だった兄 'אח גדול שהיה מורה'. עבר חיובי.

- ^{senseidewanai ani} 先生ではない兄 'אח גדול שאינו מורה'. לא-עבר שלילי.

- ^{senseidewanakatta ani} 先生ではなかった兄 'אח גדול שלא היה מורה'. עבר שלילי.

אפשר לראות כאן בבירור איך ש-^{no} の מהווה אלומורפימה ל-^{da} だ שב-^{honda} 本 (המעמד המסיים). לא ב-^{senseino hon} 先生の本, לא ב-^{tomodatino okaasan} 友達のお母さん (במשמעות: האמא של החבר) ולא ב-^{nihongono sinbun} 日本語の新聞 ה-^{no} נמצא בניגוד הזה. העובדה שיש שתי צורות זהות מבחינה חיצונית אבל שונות מבחינה מבנית

שמשמשות במעמד המסיים מאוד דומות לאלו שמשמשות במעמד האדנומינאלי.

סדר המתאר והמתואר הוא תמיד כזה שהמתאר מקדים את המתואר. הדגם הבסיסי של צירוף

adnomen		nomen
LM	FM	LM

שם עם המתאר שלו הוא

הצירוף כולו נמצא במעמד של LM וצריך אקטואליזאציה על-ידי FM.

הבחנה שקיימת במעמד המסיים אבל נעדרת לחלוטין מזה האדנומינאלי היא זו של הנימוס. באופן כללי, הצורות שמשמשות במעמד האדנומינאלי דומות לאלו ה'פשוטות' במעמד המסיים. ההבחנה של הזמן ושל החיוב:שלילה קיימת.

נתבונן בצירופים האפשריים עבור הפרדיגמה של האדנומן:

• hon-
本-

המחלקה הזאת מראה התנהגות מעניינת, שמהווה דוגמה יפה לעקרונות של בלשנות כללית. צוג'יטה [9], כשהוא סוקר את שם כמתאר של שם אחר, מציג את האפשרויות הבאות:

- ^{senseino hon} 先生の本 '(ה)ספר של (ה)מורה' (מוגדר שם: קניין).

- ^{tomodatino okaasan} 友達のお母さん '(ה)אמא של (ה)חבר' (שם: שייכות).

- ^{nihongono sinbun} 日本語の新聞 '(ה)עתון ביפאנית'.

- ^{senseino tanaka} 先生の田中 '(ה)מורה, טאנאקה' (שם: תמורה).

¹⁹ כך בדומה, נאמר, לסמיכות בעברית, שלא מבחינה במסגרת המערכת הלשונית בין 'סמיכות של חומר' (כתר-זהב, בית-עץ), 'סמיכות של קניין' (שדה-האיש), 'סמיכות של מקום' (תיאטרון-רחוב) ושאר 'סוגי-סמיכות' שדקדוק בית-הספר מבחין בהם. ההבחנה הסמנטית בין הסוגים השונים לא מסומנת, סמיוולוגית, בשפה, אלא נתונה לפרשנות האישית, החיצונית לשפה, של האדם.

²⁰ לדעתי זו דוגמה יפפיה לאופן שבו המתורה הסטרוקטוראלית והכלים שהיא מעניקה עוזרים להבנה מעמיקה יותר של השפה.

• -kokoni- .
 גם כאן צורת-הנטיה זהה לזו שבסגנון
 הפשוט של המעמד המסיים. דוגמאות
 (מ- [田中]):

-kokoniitta hitobitowa minna itte simasita .
 -
 'האנשים שהיו כאן נעלמו כולם'.

kanozyowa hondananiaru suusatuno honwo
 -
 kareni miseru
 'היא הראתה לו את הספרים שעל
 מדפי-הספרים'.

• -tiisana .
 המחלקה הזאת, של 連体詞, נעדרת
 מהמעמד המסיים, וכמו ששמה אומר
 ('מילת צורה מתחברת') היא מופיעה רק
 במעמד האדנומינאלי. באופן יחסי זו
 מחלקה סגורה וקטנה. אחת התכונות

המיוחדות שלה, מלבד זה שהיא מופיעה רק
 בסביבה הזאת, היא העדר הנטיה: זו צורה
 קפואה (אין נטיה של FM), ולכן סינכרונית
 אין טעם להפריד ל-(LM+FM).
 חשוב להבדיל, כמובן, בין 大きな ו-
 (לא נוטים ומופיעים רק אדנומינאליית)
 ובין 大きい ו- 小さい (נוטים, ומופיעים גם
 במעמד מסיים).²¹

על ה- 連体詞 אומר 時枝 שאם קיימת
 קטיגוריה של 'תואר' ביפאנית, אז אלו
 התארים המקבילים לתארים בשפות אחרות
 ('תואר' ממש, ולא 'פסוקית רלטיבית'
 פשוטה).

• -kono .
 המחלקה הזאת דקדוקית במובהק, מבחינת
 זאת שהאיברים בה לא נושאים ערך

יכולה להביא למקומות שבהם יש דו-
 משמעות: את 先生の兄 אפשר לפרש גם
 כמו שפירשנו (כך שה-^{no} הוא זה שמתחלף),
 אבל גם באופן כזה שאומר שה-^{no} הוא זה
 שלא מתחלף (ואז נתרגם 'האח הגדול של
 המורה'). ההקשר הוא שעוזר להבחין בין
 השניים.

• -kirei- .
 בדומה למחלקה של 本, גם כאן
 הצורה של ההווה החיובי שונה מזאת
 שבמעמד המסיים: כאן ה-FM הוא なる
 (ולכן השם 'תארי-^{na}'), כך לדוגמה,
 'הסרט 有名な映画はすてきだ
 המפורסם הזה נהדר'. שאר הנטיה זהה:
 ではなかった, ではない, だった.

• -omosi- .
 צורת-הנטיה זהה לחלוטין לסגנון הפשוט
 במעמד המסיים. מבחינת התרגום, צורת
 הלא-עבר מיתרגמת לעברית בתואר
 (面白い話 'סיפור מעניין'), וצורת-העבר
 בפסוקית רלטיבית (面白かった話 'סיפור
 שהיה מעניין'). מבחינת המבנה של השפה
 היפאני אין הבדל כזה; אפשר לומר שכל
 'תואר' במעמד אדנומינאלי הוא ב'פסוקית
 רלטיבית' (面白い話 כ-'סיפור שהוא
 מעניין'). זו הפוזיציה התחבירית (כאן: לפני
 השם) שמכתיבה את התפקיד של היחידה.

• -mi- .
 כמו במחלקה של 面白, גם כאן הנטיה
 זהה-צורה לסגנון הפשוט של המעמד
 המסיים. בנוגע לערכיות של פועל במעמד
 אדנומינאלי, ר' §3.2.3.

²¹ מעניין לציין שגם בקופטית יש שתי יחידות יחודיות מבחינת התחביר שלהן כמתארות-שם, שהערך הלקסיקאלי שלהן דומה לזה של 大きな ו- 小さい (oókina tiisana : 大きな 小さい (šêm) oóm : בהתאמה).

לקסיקאלי. אפשר לתאר אותה לפי התבנית

הבאה (כל הצירופים אפשריים):²²

こ そ あ	の んな
-------------	---------

העמודה הראשונה מסמנת את דרגת

הקרבה (קרוב למדבר, קרוב לשומע, רחוק

משניהם), והשניה האם מדובר ב-'זה'

('פרונומן דמונסטרטיבי'. במינוח מערבי)

או ב-'כזה' ('אדייקטיב דמונסטרטיבי').

3.2.2. צירוף רכיבים

כמו שבמעמד המסיים ניתן לצרף כמה רכיבים (ר'
§3.1.6), ניתן גם לצרף כמה אדנומינה.

שניתן לראות בדוגמה הבאה ([田中]):

かわいそうな小さな猫 [...] 'חתול

קטן מסכן'.

הם גם יכולים להיות משורשרים בצורה

קונוורביאלית, כמו בדוגמה הבאה

([田中]):

彼は親切でいいやつだ 'הוא בחור טוב

ונחמד'.

• פעלים במעמד אדנומינאלי ניתן לחבר

בצורת-^{te} (קונוורב). כך בדוגמה

מטקסט שקראנו, בשם '高3' [3高]

出生率の低下:

結婚しないで、働く女性 [...] 'אשה

שלא מתחתנת ו(ש)עובדת'.

3.2.3. היחסים התחביריים במסגרת זו

אחד ההבדלים של המעמד האדנומינאלי ביחס

לזה המסיים הוא בכך שזה האדנומינאלי

מתייחס לשם אותו הוא מתאר (הקומלפקס בנוי

מ-^{adnomen + nomen},²³ כאמור), וזה המסיים

עצמאי. ליחס הזה בין השם והמתאר אותו יש

השפעה על הערכיות של האדנומן: רכיב אחד בו

מיוצג על-ידי השם.

קך, לדוגמה, נשווה את 人 ^{watasiga miru hito} が見る ^{watashi} 'איש

שאני רואה (אותו)'²⁴ מול 人 ^{watashi hitowo miru} を見る ^{watashi}

'אני רואה איש'. ואת 人 ^{watashiwo miru hito} を見る ^{watashi} 'איש

²² מעניין שבמעמד שימני יש סדרה ^{kore sore are} これ、それ、あれ. אפשר אולי לדבר על אלומורפיה בין המעמדים, שמתנה את המורפימה ^{re} れ מול ^{na no} なの. יש גם את ^{kano kare} かの、かれ, אבל הדיון בהם חורג מענייננו.

²³ כמובן שבסביבות מסוימות ה-^{nomen} יכול להיות מאופס. כך בשייכות: ^{konokurumawa watasinoda} この車はわたしのだ 'המכונית הזאת שלי' (מ- [田中]).

²⁴ מקביל לחלק ^{kanozogeno kaita tegami} 彼女が書いた手紙 'מכתב שהיא כתבה (אותו)'. בדוגמה ^{watashiwakanozogeno kaita tegami} 私には彼女が書いた手紙を受け取った 'קיבלתי מכתב שהיא כתבה'. מ- [田中].

להשאל האם יש בהן משהו 'אדורביאלי'. מלבד הצורה; האם החלק שמסומן בקו ב-'^{kantanda} 簡単だ ^{omosiroke} 面白くて ^{honwa} 本 ^{kono} 这个 הספר הזה מעניין ופשוט' ראוי לשם 'אדורביאלי' (כאילו נתרגם 'הספר הזה, בהיותו מעניין, הוא פשוט'). תשובה לשאלה הזאת, גם אם היא נראית לכאורה פשוטה, דורשת מחקר מעמיק ותיאור מפורט וסיסטמטי של התחביר היפאני, באופן ובהיקף שחורג מהעבודה הזאת. עם זאת, אנסה להתקרב מעט למתן תשובה.

3.3.1 פוזיציות אדורביאליות

באופן מילולי, 'ad-verb' הוא מתאר של פועל. כלומר, רכיב שהתפקיד שלו הוא לאפיין את הפועל. ביפאנית, נוכל להרחיב את המושג לתיאור של מה שנמצא במעמד המסיים או במעמד האדנומינאלי. כך, לדוגמה, 'היטב' ^{yoku} よく (田中):

彼女 ^{kanozuyono} の歌 ^{utawa} は若い人々 ^{wakai hitobitoni} によく ^{yoku} 知られている ^{sirareteiru}

'השיר שלה מוכר היטב לאנשים צעירים'. הוא לא מתאר את התנאים שעבורם מתרחש המבע, אלא מוסיף מידע ל-^{sirareteiru} 知られている.

מצד שני, אם נסתכל על ^{kinou} 昨日 'אתמול' ב-^{kinou} 昨日,

この ^{kono} あたり ^{ataride} で ^{hune ga} 船が ^{sizunda} 沈んだ

אתמול, סמוך לכאן טבעה ספינה'. נוכל לראות שהוא מתאר את

המבע כולו: הצבה של הסיטואציה שבמסגרתה מתקיים המבע. נראה שמבעים שמסומנים

בצורה מסיימת + ^{toki} 時 (דוגמת ^{watasino titiga kaette} 私の父が帰って

^{kita toki} きた時, ^{watasiwa benkyouwo siteimasita} わたしは勉強をしていました

'כשאבי חזר, למדתי') או בצורה אדנומינאלית

^{watasiwasyounenno koro} 私は少年の頃, ^{yoku} よく ^{beddo} ベッドで ^{koro} 頃 +

דוגמת ^{honwo yonda} 本を読んだ 'כשהייתי ילד, לעתים קרובות קראתי

ספרים במיטה' מביעים את הסיטואציה שבה

שרואה אותי' מול ^{hitowa} 人は ^{watasiwo} わたしを ^{miru} 見る (ה)איש רואה אותי'.

לא יכול להיות מסומן טופיק (LM+^{wa} は) בביטוי אדנומינאלי; טופיק יכול להיות מוצב רק בסביבה רחבה יותר. הנושא הדקדוקי מובע ב-^{ga} が או ב-^{no} の (זה האחרון יכול להופיע רק בביטוי מתאר קצר). בחינת ההבדל בין השניים, כאשר יש ניגוד, ראוי לבדיקה במסגרת אחרת.

דוגמאות לשימוש ב-^{no} の:

• ^{yoi hiroi ti} 良い広い地, ^{titito mituno nagareru ti} 乳と蜜の流れる地

'[...] ארץ טובה ורחבה [א-] ארץ זבת חלב ודבש [...]' (שמות, 3, 8).

• ^{kokorono} ココロノ ^{yasasii} ヤサシイ ^{onino} オニノ ^{utidesu} ウチデス

'(זה) בית של שד שלנו עדין' (שד עדין-לב²⁵).

• ^{ano scino takai hitowa sumisuzidesu} あの背の高い人はスミス氏です

'האיש ההוא שקומתו גבוהה, הוא סמית' (איש גבה'קומה).

3.3 מעמד אדורביאלי

המונח 'אדורב' (adverb) הוא מונח בעייתי מאוד בבלשנות. הוא לא מוגדר-היטב, וכמעט בכל שפה שמכילים עליה את המושג הזה, הגבולות שלו לא ברורים. יפאנית לא שונה בכך.

כמו שכבר ראינו, צורות 'אדורביאליות' יכולות לשמש בשרשור, באופן כזה שהן נשענות על יחידות 'טופיות' (אם בצורה מסיימת עבור המעמד המסיים ואם בצורה אדנומינאלית עבור המעמד האדנומינאלי). זו שאלה שצריכה

²⁵ זה נסיון לחקות את המבנה היפאני, שהרי ה-^{no} הזה הומונימי ל-^{no} שמשמש לשייכות. כך גם ב-'איש גבה'קומה' בדוגמה הבאה.

מתרחש החלק שאחריהם. הם דומים ל-昨日^{kinou} (רימה אדורביאלית עם קונוורב).^{kaiteiru} 書いている

במשפט שהזכרנו הן מבחינת המיקום (בתחילת המבע) והן מבחינת העובדה שהם יכולים להיות מסומנים כטופיק מבחינת ארגון האינפורמציה (על-ידי הוספה של ^{wa}は); משתי הבחינות האלה הם שונים מהאדורבים שמתארים את החלק המסיים בלבד (לא נוכל, לדוגמה, להציב את ^{voku}よく 'היטב' שב-^{kinou}昨日^{utawa wakai hitobitoni yoku}彼女の歌は若い人々によく知られている^{kyozonyo} בתחילת המבע או להוסיף לו ^{wa}は).

3.3.2. שרשור באמצעות צורות אדורביאליות

כמו שראינו (§3.1.6 ו-§3.2.2), צורות שנקראות 'אדורביאליות' משמשות בשרשור, כך שהן שעונות על צורה 'סופית' (בין אם מסיימת או אדנומינאלית).

ההבחנה בין שני סוגי ה'אדורבים' היא לא עניין לקסמטי בהכרח, שהרי ^{kinou}昨日 בדוגמה עניינית ^{sono syuuzin kinou syakuhousareta}その囚人は昨日釈放された (הוא) שוחרר אתמול, הוא מהסוג של ^{voku}よく בדוגמה שהוצגה קודם.

מצב דומה מאוד, אם כי הפוך מבחינת הסדר של האיברים, רואים במצרית רעמססית, שם צורות שמקבילות למסיימות אצלנו פותחות מקטע ^{sdm.f}צורה תחילית, וצורות שנראות כמו צורות אדורביאליות (שוות-צורה להן; ^{jw.f hr}צורה תחילית) נשענות עליהן וממשיכות את המקטע.²⁶

הנה, הראנו שבניגוד לפוזיציה הקרויה 'מסיימת' ולזו הקרויה 'אדנומינאלית'. אין אחדות תחבירית בפוזיציה הקרויה 'אדורביאלית'. הסיבה לא נעוצה, כמובן, ב'בעיה' בשפה, אלא בבעיה במינוח. דרוש מינוח חדש, שהיסודות שלו לא נתונים בהנחות א-פריוריות (בין אם כאלה שנובעות מהיכרות עם שפות הודו-אירופיות ובין אם כאלה שנובעות מתפיסה אידיאלית-לוגית, ולא אמפירית, את השפה) אלא יוצאים ישירות מאופן ההתנהגות התחבירי של השפה היפאנית. זהו תהליך של 'reverse engineering': נתונים לנו מסרים (parole) שהופקו על-ידי המערכת (langue), הנסתר ממנו, ואנחנו מנסים לתאר את המערכת שהפיקה אותם על פי התוצר שלה.

אמצעי תחבירי מובהק להבחנה בין הצורות המשרשרות והצורות שהן באמת אדורביאליות הכרחי להבנה מלאה של המערכת של השפה היפאנית.

נראה לפחות על פניו — וזה טעון הוכחה — שהמסומן של הבחירה בשימוש בצורות 'אדורביאליות' (נקרא להן כרגע כך, עד שימצא שם מתאים יותר) ששעונות על צורה סופית (。読んで書く^{yonde kaku}) (אני קורא וכותב.) הוא יונקטורה גבוהה, בעוד ששימוש בצורות עצמאיות אחת אחרי השניה (。読む。書く^{yomu kaku}) (אני קורא. אני כותב.) ראייה לזה אפשר לראות בכך שבשימוש בצורה 'אדורביאלית' ששעונה על צורה סופית ההבחנות של זמן, חיוב-שלילה (ונימוס, אם מדובר במעמד המסיים) מסומנות רק פעם אחת (על הצורה הסופית), ובשימוש בשתי

כאמור (§3.1.2), ההתנהגות התחבירית של מעמד מסיים עם 'רימה אדורביאלית' היא כמו של מעמד מסיים עם כל רימה אחרת: דין ^{ieniaru}家にある (רימה אדורביאלית עם צירוף-יחס) כדין ^{ieda}家だ (רימה שימנית) כדין ^{kaku}書く (רימה פעלית) כדין

²⁶ להשוואה עם צורות 'פעל' ו-'יפעל' בעברית מקראית, ר' פולוצקי [4].

צורות סופיות כל אחת עצמאית מבחינת סימון ההבחנות האלה.

ה-^{ru} של ^{miru} 見る הוא בדיוק כמו ה-^{da} של ^{omosiroi} 面白い — הביצוע של 'מורפימת-העל' 'לא-עבר, חיובי, פשוט' שונה בתלות ביסוד הלקסיקאלי (ולהפך!), במקרה שלנו: ^{da} だ, ^{ru} る, ⁱ い ו-ⁱ וכו'.

המסקנה הישירה מהאלומורפיה הזאת היא שאין הבחנה תחבירית-מבנית בין חלקי-דיבר במעמד המסיים, אלא רק הבדל צורני-חיצוני (מורפולוגי גרידא). היתרון הוא בתיאור מינימאלי על-פי הדגם LM+FM (כאשר ה-FM מוגבלת ל-8 'מורפימות-על' עבור כל אחת מהקומבינאציות של עבר:לא-עבר עם חיובי:שלילי ועם פשוט:מנומס).

המעמד האדנומינאלי מאוד דומה לזה המסיים, מלבד זה שסט ההבחנות שמחוייבות בו הוא $2 \times 2 \times 2$ ולא $2 \times 2 \times 2$ ושקבוצת-ההתחלפות כוללת גם יסודות לא נוטים בזמן וחיוב:שלילה (ה-^{no} なの הלא נוטה שבתיאור שם-עצם על-ידי שם-עצם אחר (§3.2.1), ^{rentaisi} 連体詞 והדמונסטרטיבים). למעשה, במידה זו או אחרת ניתן לתאר את היחס שבין ה-FM שבשני המעמדים האלה ביחסי אלו-^(allo-) 'ה-^{da} שב-^{miru} 見る' ^{nekowa kireida} 猫はきれいだ 'החתול יפה' כאלומורף של ה-^{na} שב-^{kireina neko} きれいな猫 'חתול יפה'. זה תיאור חסכוני, אלא שאם נקבל באדיקות את העקרונות של המתודה הסטרקטור-ראלית, העובדה שבמעמד האדנומינאלי קבוצת ההתחלפות שונה מזו שבמעמד המסיים (לדוגמה: ^{tiisana} 小さな נמצא בראשונה אבל לא בשנייה) מכריחה אותנו לנתח את ה-^{kirei} きれי שבמעמד המסיים ואת ה-^{kirei} きれי שבמעמד האדנומינאלי כשני סימנים לשוניים שונים: ^{kirei} 1 きれי ו-^{kirei} 2 きれי.

אם נרשה לעצמנו להתגמש מעט ולא להיות אדוקים בנוגע לעקרונות של הסטרקטוראליזם,

4. תיאוריה מאחדת

כעת, אנסה לסכם בקצרה את הנאמר ב-§3 על חלקיו, בנסיון למצוא תיאור מינימאליסטי של המערכת.

נקודת-המוצא של הניתוח היא התחביר, ולא המורפולוגיה, מתוך תפיסה שמעמד של יחידה במסגרת התיחסות שלה אל שאר היחידות במערכת הוא שמהווה את ההגדרה שלה, ולא הצורה החיצונית שלה.

4.1. אלומורפיה בשני מישורים

המבע המינימאלי בשפה היפאנית מורכב מדגם LM+FM. ההבחנות שקיימות בו הן הבחנות של זמן, חיוב:שלילה ונימוס. שתי המורפימות שמרכיבות אותו (ה-LM וה-FM) נמצאות בתלות הדדית של בחירה: האחת קובעת את השנייה; אי-אפשר, לדוגמה, להרכיב את ה-^{ru} שב-^{miru} 見る או ^{omosirosuru} 面白る (ולקבל ^{utukusi-} 美し או על ^{omosi-} 面白 או ^{taberu} 食べる או ^{utukusiru} 美しる), בדיוק כמו שאי-אפשר ליצור את התערובות ^{mii} 見** או ^{tabei} 食べ. תיאורתי את המחלקות של התלות ההדדית כבאות: שם-עצם (מורפימה של לא-עבר חיובי פשוט: ^{da} だ), 'תואר-^{na} ' (מורפימה של לא-עבר חיובי פשוט: ^{da} だ). במעמד המסיים הוא שווה-צורה לשם-העצם), תואר (י-ⁱ), פועל (ו-^{ru} / ו-^u) ואדוורב (א-^{aru}). העובדה שה-LM וה-FM מתנות אחת את השנייה אומרת שיש כאן יחסים של אלומורפיה:

²⁷ המעמד האדוורביאלי נמצא בדרגה אחת מתחת מבחינת סט-ההבחנות: רק חיוב:שלילה.

השאלה עולה לגם לגבי חלק מה-^{keiyoudousi} 形容動詞, שיכולים לעמוד גם במעמד שההתחלפות בו היא עם שמות-עצם, דוגמת ^{sinsetu} 親切 'חביבות, להיות חביב' (הדוגמאות מ- [田中]):

• במעמד של טופיק: ^{anatanano sinsetuwa} あなたの親切は ^{itumademo wasuremasen} いつまでも忘れません 'החביבות שלך, לעולם לא אשכח (אותה)'.
• במעמד מסיים: ^{sono syounenwa sinsetu} その少年は親切だ 'הילד הזה חביב'.

• במעמד אדנומינאלי: ^{karewa} 彼は ^{totemo sinsetuna otokoda} とても親切な男だ 'הוא איש חביב'.
[...]

השאלה הופכת להיות מורכבת עוד יותר כשמביאים בחשבון את העובדה שאפשר 'להמיר' (להשתמש ב-converter) מעמד מסיים למעמד שימני, באמצעות ^{mono koto no} もの-こと,の

4.3. ההבחנה בין 'פועל' ו-'תואר'

בין אם נקבל את הקטיגוריה 'שם-עצם' כאחת או כרבות, לא נוכל להתעלם מכך שאין כל הבדל תחבירי משמעותי בין פעלים (עומדים, ^{keiyoudousi} 形容動詞) ובין תארים (הן ^{keiyousi} 形容詞 והן ^{keiyoudousi} 形容動詞). הם מופיעים באותן סביבות ואפשר לתאר את המורפולוגיה שלהם במושגים של אלומורפיה (מלבד ציווי; ביפאנית קלאסית היה גם לתואר ציווי). מבחינה זאת, העובדה שבאמת ^{dousi} 動詞, ^{keiyoudousi} 形容動詞 ו-^{keiyousi} 形容詞 נכללים בקטיגוריה אחת בדקדוק המסורתי (^{yougen} 用言) מקבלת הצדקה תחבירית. הביקורת שמובעת בעבודה על החלוקה המסורתית היא, בין השאר, בנוגע לאקסלוסיביות של ^{yougen} 用言: איזו סיבה יש שלא לקבל את ^{meiji} 名詞 (לפחות במעמד המסיים ובמעמד האדנומינאלי)

נוכל לדבר על 'מורפימת-על' לא רק עבור המעמד המסיים בנפרד והמעמד האדנומינאלי בנפרד, אלא עבור שניהם, כך שבמעמד האדנומינאלי היא מנטרלת את ההבחנה של הנימוס (שמובעת בכל מקרה במעמד המסיים, שמהווה חלק הכרחי במבע מינימאלי).

4.2. שם-העצם: קטיגוריה אחת או שתיים?

הזכרנו ש-'שם עצם' יכול להיות במעמד מסיים או במעמד אדנומינאלי (מתאר של שם-עצם אחר). האם אלו שני המעמדים היחידים שבהם יכול להופיע סימן שנכנה אותו 'שם-עצם'? ודאי שלא. נתבונן לדוגמה ב-^{kodomowa densyade toukyouni iku} 子供は 電車で東京に行く 'הילד נוסע לטוקיו ברכבת'. במעמד של טופיק, ו-^{toukyou densya} 東京 'טוקיו' במעמד של משלימים.

אם נקבל את העקרון הבסיסי שערכו של סימן לשוני נקבע על-פי הניגוד שלו לסימנים אחרים, נהיה חייבים לקבל את זה שה-^{kodomo} 子供 שבמשפט מהפסקה הקודמת (שם הוא מתחלף בשמות-עצם) שונה מבנית מה-^{kodomo} 子供 שב-^{kodomoda} 子供だ 'הוא, אני, זה, ... ילד' (כלומר, במעמד המסיים, שם הוא מתחלף בקבוצה רחבה של סימנים). המסקנה היא שעבור כל סימן שמורפולוגית נכנה אותו 'שם-עצם'. מבחינה מבנית יש (לפחות?) שני סימנים הומונימיים: אחד שמתחלף רק בשמות-עצם, ואחד שנמצא במעמד מסיים (ובמעמד אדנומינאלי?).

זו שאלה לא קלה, שעולה למעשה בכל שפה, ודורשת תשובה הן במסגרת של בלשנות כללית (מתי נגיד שאובייקט א' ואובייקט ב' הם שונים או זהים) והן במסגרת תיאור של כל שפה בנפרד.

תחת ^{yougen} 用言, אם נבטל את המושג 'קופולה' ונתאר את שם-העצם כ'נוטה'?

התייחסות לדמיון אל המעמד המסיים.

3. להסביר על המעמד האדוורביאלי (/נשען) ועל אופן השרשור של יחידות.

4. אחרי שהוצב בסיס ברור למבנה של השפה, אפשר להמשיך וללמד את שאר המערכות בשפה. זהו, כמובן, החלק הארוך והמורכב ביותר הן מבחינת זמן-הלימוד והן מבחינת ריבוי-המערכות והעושר שלהן.

4.4. לימוד השפה היפאנית

כתוצאה ישירה מהמודל שמוצע כאן עולה אפשרות פרקטית: לפחות על פניו זה נראה לי אפקטיבי ללמד על-פי מעמד תחבירי, בחמישה שלבים:

0. הקדמה: לימוד הפונולוגיה היפאנית והכתב היפאני, כדי שיהיה אפשר ללמד את השפה עצמה.

1. ללמד את המבנה של המעמד המסיים ואת האופן שבו בנויים משפטים בשפה, עבור כל אחת מהמחלקות שיכולות להיות משובצות במעמד המסיים (רימה שימנית, רימה פעלית וכו') ועבור כל אחת מההבחנות הבסיסיות שקיימות במעמד המסיים: זמן, חיוב-שלילה ונימוס.

2. להמשיך במעמד האדנומינאלי ולהסביר את האופנים שבהם מתואר שם, תוך כדי

4.5. סיכום

אני מקווה שהצלחתי במטרה שהצבתי לעצמי, לתת סקירה על התחביר של השפה היפאנית באופן כזה שמתמש במינימום הגדרות שונות. אני גם מקווה (כמו במקרה של ביטול המושג 'קופולה' עבור השפה היפאנית, ב-§3.1.3, ובתיאור שני ה-^{no} של שם-עצם במעמד אדנומינאלי, ב-§3.2.1) שכתוצאה מהתיאור הזה נובעות גם כמה תובנות על אופן הניתוח וההבנה של השפה היפאנית, שעדיפות על אופן הניתוח המסורתי או המערבי.

ביבליוגרפיה

- [1] Nimrod Barri. Nucleus and satellite in nominal syntagmatics. *Linguistics*, 157:67--85, 1975.
- [2] Gideon Goldenberg. On verbal structure and the Hebrew verb. In *Studies in Semitic Linguistics --- Selected Writings*. Magnes Press, Jerusalem, 1998.
- [3] Otto Jespersen. *The Philosophy of Grammar*. George Allen & Unwin, London, 1924.
- [4] Hans Jakob Polotsky. A note on the sequential verb-form in Ramesside Egyptian and Biblical Hebrew. In Sarah Israelit-Groll, editor, *Pharaonic Egypt, the Bible and Christianity*. Magnes, Jerusalem, 1985.
- [5] Bernard Saint-Jaques. *Structural Analysis of Modern Japanese*. University of British Columbia, Vancouver, 1971.
- [6] Ariel Shisha-Halevy. Celtic syntax, Egyptian-Coptic syntax. In *Das Alte Agypten und seine Nachbarn: Festschrift Helmut Satzinger*, pages 245--302. Osterreichisches Literaturforum, Krems, 2003.
- [7] Henry Sweet. *A new English grammar, logical and historical*. Clarendon Press, Oxford, 1891.
- [8] Yasuhito Tanaka (田中). The Tanaka Corpus, compiled by Yasuhito Tanaka and his students. A modified copy of the WWWJDIC project.
- [9] Mariko Tsujita and Kyoji Tsujita (辻田 真理子 と 辻田 協二). *Modern Japanese A* (現代日本語テキスト). Tikotin Museum of Japanese Art, Haifa, 1987.
- [10] Menucha Gilboa (מנוחה גלבוּע). *Beyond the Desired Road* (רחוק מן הדרך הנחשקת). אגודת הסופרים העברים בישראל, 1997.
- [11] Hirotsuke Hamata (浜田 廣介). *Naita akaoni* (泣いた 赤おに), 1937.